

La diferència en ser pagès convencional i ecològic.

Un anàlisi a partir de l'estudi del conreu de l'oliva a la Conca de Barberà

Judit Manuel i Martin
Article treball final de grau
Maig del 2013

Resum

Del que es tracta en aquest article és de fer anàlisi d'un estudi de cas, el conreu de l'oliva a la Conca de Barberà, que permeti veure com es defineix i redefineix la noció de ser pagès en la interacció de dos tipus de pràctica agrícola, la convencional i l'ecològica. En una comarca on l'agricultura té un llarg recorregut històric, sent l'olivera un dels conreus principals, la pràctica agrícola convencional és la que està més present, amb un discurs sobre la pagesia que vinculen a una tradició heretada i uns valors aparentment estables al llarg del temps.

Però aquest conreu i aquells que hi treballen ha estat afectat pels profunds canvis que ha patit el món rural en el darrer segle. I actualment, l'agricultura convencional es veu interpel·lada per l'agricultura ecològica, recentment arribada a la comarca, que proposa un canvi en les pràctiques agrícoles, però també en el discurs al que es vinculen. Els agricultors ecològics es presenten com un retorn a la tradició, trencada per l'agricultura convencional, però afegint-hi elements del discurs ecològic que impliquen una renovació de les pràctiques i reivindiquen en el ser pagès valors sovint distanciat dels del pagès que personifica l'agricultura convencional.

Paraules clau: pràctiques agrícoles, interpretació de la tradició, interpel·lació identitària, obtenció del saber, agricultura ecològica, agricultura convencional, mètodes de consum, vincle amb el territori.

Índex

Introducció	3
Metodologia i elaboració del marc teòric	4
Les pràctiques agrícoles	6
Què és ser pagès?	13
Conclusions	18
Bibliografia	21

Annex 1: Qui són els informants?

Annex 2: La collita (vídeo)

Introducció

Al llarg dels darrers anys s'ha produït un fenomen global d'adherència a pràctiques i discursos de desenvolupament sostenible, com a resposta a una gradual degradació del medi i la palpable incapacitat del model social capitalista occidental de complir les seves promeses de llibertat i igualtat social. És dins d'aquest moviment global de crítica al model hegemònic com a insostenible ambientalment i social que es presenten alternatives a la pràctica agrícola i al model rural industrial. Tals alternatives, precisament per la seva globalització, tenen maneres molt diverses de ser interpretades segons l'entorn on es posin en pràctica i s'expressen localment de maneres molt diferents.

L'article present vol ser un estudi de cas de pràctiques agrícoles locals vinculades d'alguna manera al fenomen ecologista global i com aquest es relaciona amb l'agricultura ja existent. El marc d'estudi de la Conca de Barberà s'ha d'entendre dins del conjunt de pràctiques i valors agrícoles ecològics europeus, en el qual els discursos alternatius al sistema es barregen amb la participació del discurs oficial i institucional, a través de subvencions i regles estrictes per obtenir l'acreditació ecològica. A més a més es tracta d'un entorn rural on l'activitat agrícola es remunta a l'època romana i en la qual la varietat (l'anomenat "trident mediterrani": vinya, olivera i cereal) i la forma dels cultius s'ha mantingut força. El territori, com ha succeït a tot occident, s'ha vist afectat per l'emigració de la seva població a les ciutats i el gradual abandó de les tasques agrícoles com a font econòmica principal, malgrat és una comarca en la qual, històricament, la producció agrícola no era massa elevada i tenia com a objectiu majoritari el consum intern.

Així doncs, les pràctiques i discursos ecològics que hi han començat a aparèixer en els darrers vint anys han d'interactuar amb el discurs i les pràctiques agrícoles convencionals, que encara són majoria a la zona. La Conca de Barberà i el conreu de l'olivera, que reclama unes pràctiques agrícoles molt específiques, és el marc concret d'estudi per tal d'intentar

respondre a la pregunta de recerca: quina és la diferència en ser pagès convencional i ecològic?

No es tracta d'una comparació entre dos grups rígids, sinó de veure com es relacionen, en termes de pràctiques i discursos, els actors associats a ambdós tipus d'agricultura, donant compte de la complexitat i allà on la categoria es trenca. Malgrat això, defenso que, conceptualment, es pot parlar de dues maneres de fer i entendre la pràctica agrícola distintes, reconegudes com a tals pels propis protagonistes

El que més destaca de la feina etnogràfica és precisament la diversitat de perfils, pràctiques i discursos que hi ha dins de les dues categories de pagès en que treballa, fins i tot observable en els quatre informants¹ al voltant dels quals gira l'observació. Tal complexitat és la que em fa ser reticent, donada la limitació del meu treball de camp, a incloure'ls dins d'altres categories més globals (pagès industrial, neorural, agroecologia, . . .), encara que aquests conceptes tinguin validesa explicativa per interpretar les dades.

L'últim apunt de caire conceptual és explicitar que entenc per pagesos o pràctiques convencionals, enfront de pagesos i pràctiques ecològiques. He escollit aquesta terminologia enlloc de tradicional o normal (termes que de vegades fan servir els informants) per evitar les implicacions ètiques i la dificultat de definir etnogràficament aquests termes. Amb el fet de ser convencional vull transmetre que és la pràctica més estesa en el marc geogràfic en que treballa, la que és majoritàriament acceptada per la comunitat com a pròpia i que és en la pràctica i discurs ecològic on rau la càrrega de la prova en termes d'efectivitat. La mateixa observació per això, fa palès que ens troben en un moment de canvi pel que fa als termes en que es relacionen una tipologia agrícola i l'altra.

1 Annex 1: Qui són els informants?

Metodologia i elaboració del marc teòric

En el present treball no puc desvincular el marc teòric de la metodologia emprada en elaborar el treball de camp, ja que el marc teòric és gairebé del tot etnogràfic. Basant-me en la definició d'etnometodologia (Terrades, 1973), vaig enfrontar-me a la investigació sense una base bibliogràfica, en el sentit que vaig esperar a veure que es el que apareixia com a rellevant durant l'observació etnogràfica, per establir quins serien el termes teòrics a partir dels quals desenvolupar la recerca. Per tant, he desenvolupat la interpretació de les dades de camp a través de l'anàlisi conjunt de les dues tipologies, en termes de pràctiques i discursos, generant així els conceptes explicatius. Això no vol dir però, que el meu anàlisi no es pugui interpretar en clau de conceptes antropològics més genèrics, en el mateix sentit que aquest estudi de cas ho és d'un fenomen global.

Pel que fa a la metodologia d'investigació, la base han estat l'observació participant i les entrevistes. Els espais de participació han consistit en acompanyar activament els informants en algunes de les tasques al voltant del contreu de l'olivera, les més rellevants la collita² i la poda. Això m'ha permès conèixer, d'una manera diguem-ne "corporal", el funcionament de les pràctiques, alhora que ha servit per generar converses informals, a partir de les quals he orientat les entrevistes.

He fet quatre entrevistes, una a cada informant, amb un qüestionari-hi prèviament estudiat, però deixant molta obertura per tal que sorgissin elements que jo no hagués tingut en compte i poder aprofundir més en un aspecte o altre segons les respostes de l'informant. He intentat contextualitzar les entrevistes, és a dir fer-les en espais relacionats amb l'informant i els temes a tractar. D'aquesta manera, l'entrevista permet també l'observació, la relació de l'informant amb un determinat entorn, alhora que obliga a l'etnògraf a tenir en compte el context a l'hora d'interpretar el discurs.

2 Annex 2: La collita (video)

He aturat la recerca per tal de poder centrar-me a interpretar les dades obtingudes, en cap cas perquè consideri que el treball de camp fet sigui exhaustiu. Al contrari, en la seva limitació, d'investigació feta assenta les bases per una recerca posterior, més extensa alhora que més profunda, i permet obrir una gran diversitat de qüestions etnològiques, d'entre les quals, l'anàlisi que segueix, és només una de les possibles.

Les pràctiques agrícoles.

D'entrada, el que distingeix les pràctiques agrícoles ecològiques és que s'han de limitar a les regulacions institucionals³, que en general vol dir que aquells tractaments que es facin sobre els conreus, no tinguin afectes nocius ni sobre el sòl i l'ecosistema, ni per als consumidors del producte final. Certament, el rebuig de productes químics i de certes tècniques agressives amb l'entorn són la base per indicar una pràctica com a ecològica, però aquestes pràctiques acostumen a anar molt més enllà. Com en els casos tractats, molts dels agricultors que s'adhereixen als criteris marcats per l'etiquetatge ecològic europeu, també poden ser inclosos (conscientment o no) dins del discurs i les pràctiques de l'agroecologia⁴ (Sevilla-Guzmán/Woodgate, 2002:89), un dels fenòmens globals als que feia referència en la introducció. La recerca, l'experimentació i l'aplicació de tècniques alternatives no només respon a la necessitat de suplir les tècniques convencionals per aconseguir els mateixos resultats, sinó que té a veure amb una determinada manera d'entendre l'entorn agrícola i els valors que s'associen a aquest, a la feina del pagès i a la relació amb la terra.

La línia divisòria entre unes pràctiques i altres no és rígida, d'entrada perquè en molts casos seria difícil definir quina és més ecològica o respectuosa amb

³ “REGLAMENTO (CE) NO 834/2007 DEL CONSEJO de 28 de junio de 2007 sobre producción y etiquetado de los productos ecológicos y por el que se deroga el Reglamento (CEE) no 2092/91”.

⁴“La agroecología promueve la gestión ecológica de los sistemas biológicos mediante formas colectivas de acción social que redirigen el curso de la coevolución entre la naturaleza y la sociedad con el fin de afrontar la “crisis de la modernidad”” (Sevilla-Guzmán/Woodgate, 2002:89)

el medi ambient o més eficaç en termes científics (deixant de banda és clar, l'ús de químics nocius). Per tant, l'ús del quadre comparatiu és sobretot fer de guia. És una eina per orientar al lector a través de l'anàlisi, ja que partint de les dades obtingudes en el treball de camp, es farà examen de la repercussió de tals pràctiques i la interpretació que en donen els actors, cosa que no vol dir que no hi hagi pràctiques i actors que surtin d'aquest esquema. El quadre no vol ser doncs l'expressió exhaustiva d'una realitat, sinó el resum de les dades extretes en un treball de camp molt concret en l'espai i el temps i per tant, la generalització que es pugui fer d'aquest esquema serà amb fins interpretatius, alhora que sent conscient d'aquesta limitació.

Agricultors convencionals	Agricultors ecològics.
<i>Llaurar</i> – es fa per tal d'oxigenar la terra, arrencar les herbes del camp, per tal que les oliveres no tinguin competència per l'aigua, i mantenir el camp net.	<i>Segar</i> – consisteix en tallar les herbes del camp per tal que no molestin al pagès, deixant allò segat sobre el camp perquè serveixi com a adob orgànic. No s'arrenquen per afavorir la diversitat d'espècies que puguin dotar de nutrients al sòl.
<i>Adobar</i> – mitjançant adobs químics i fems	<i>Adobar</i> – a través de la sega i de fems reposats.
<i>Esporgar</i> – es dóna forma de copa a l'arbre, ja que facilita la collita, deixant les branques horitzontals i les que cauen en cascada, ja que és on creixen les olives.	<i>Esporgar</i> – es dóna forma de copa a l'arbre, ja que impedeix les zones ombrívols dins de l'arbre i serveix com a prevenció pels fongs, deixant les branques horitzontals i les que cauen en cascada, ja que és on creixen les olives.
<i>Control de plagues (mosca de l'oliva/fongs)</i> – tractaments químics (sulfat de coure) dues vegades l'any, que es fan encara que no hi hagi símptomes de la plaga.	<i>Control de plagues (mosca de l'oliva/fongs)</i> – esporgar d'una manera determinada, ús de certs químics permesos per la regulació oficial i estar a l'aguait per eliminar els arbres o branques afectats en cas de plaga.
<i>Collita</i> – Des de finals de novembre a finals de gener. S'utilitzen rasquetes (també en la seva versió elèctrica) per pentinar les branques i fer caure les olives damunt les borrasses o d'un caixó en forma de paraigua invertit situat al peu de l'arbre. Sovint el pagès rep l'ajuda de familiars i veïns, encara que tampoc no és estrany llogar a un o dos treballadors mentre dura la collita.	

Com he dit, he establert la comparació en base als informants i l'observació de les seves pràctiques, però jo mateixa he tingut coneixença d'eleccions tècniques que trenquen l'esquema. Per exemple, de pagesos convencionals que prefereixen segar i a la inversa, mantenint igualment el discurs propi més enllà de l'elecció d'aquesta tècnica en concret. Al mateix temps, hi ha pràctiques que generalment són comunes en ambdós discursos, com és el cas de la poda o la collita. El que destaca doncs, com indico superficialment en el quadre, és el discurs rere la pràctica, la raó que es dóna a l'elecció tècnica d'una pràctica concreta.

L'elecció d'unes pràctiques o altres va lligada, més que no pas a motius tècnics, a la definició de l'entorn agrícola com a mer espai físic de subsistència de les oliveres, en el cas de les pràctiques convencionals, o a definir-lo com un ecosistema viu dins el qual l'olivera i el pagès són només alguns dels personatges, com és el cas de les pràctiques ecològiques. El límit de la diferència rau doncs, més que en les pràctiques, la manera en com aquestes s'expliquen, els motius i valors que hi ha darrere.

En tant que darrere les pràctiques ecològiques situo la definició de l'entorn com a ecosistema viu, el que ha de fer el pagès és afavorir la diversitat natural dins del camp, tant d'espècies vegetals com animals, especialment els insectes. Aquest però, no és l'únic motiu per escollir aquesta pràctica. Els informants la consideren la més efectiva, fins i tot en casos on es faci un tractament zero (pel que fa als químics), i per aconseguir també el millor oli. Argumenten que, afavorir la diversitat és afavorir la naturalitat i aquest és un valor que és busca, com a positiu en si mateix, però en aquest context, també com a assegurança d'un bon resultat. Ara bé, malgrat el discurs sigui el d'apropar-se al lliure curs de la natura, com s'ha mostrat, les pràctiques de l'agricultor ecològic fortament en l'entorn natural, el pagès és creador o si més no, protagonista, de l'ecosistema A més a més, que l'entorn sigui viu implica, dins d'aquest discurs, que és responsabilitat del pagès tenir-ne cura en el seu conjunt.

Un dels factors que apunten que molts dels agricultors ecològics són també agroecològics és que, dins del conjunt que integra l'ecosistema, també hi

inclouen l'entorn social. En el treball de camp dut a terme, això és tradueix en que forma part de la raó de les seves pràctiques el tenir en compte que afavoreixin el municipi al qual pertanyen (espècies autòctones, turisme, llocs de treball, dinamització econòmica, . . .) i que potenciïn la mà d'obra enlloc de reduir-la. És el cas de la cooperativa l'Olivera, on per exemple, adequen el ritme de les activitats agrícoles al ritme de feina dels treballadors amb discapacitats mentals i físiques; podem dir que el pagès o el treballador agrari és part d'aquest ecosistema a cuidar. L'entorn on el pagès desenvolupa les seves pràctiques és entès com a viu en sentit biològic, però també i precisament, perquè el pagès en forma part.

La idea de la vitalitat de l'entorn no es transmet en l'explicació de les pràctiques convencionals, com a molt hi és present l'ecosistema, com a concepte conegut però amb poca implicació en l'elecció tècnica. L'objecte central d'aquestes pràctiques és l'arbre, les oliveres, al qual tota la resta d'elements estan supeditats. I l'olivera té valor en tant que és allò que dona fruit, que produeix i compensa els esforços del pagès amb els quilos d'oliva que es cullen cada any. Es busquen aquelles accions més directes sobre l'arbre, amb efecte a curt termini, per això s'opta sovint per l'adob químic, ja que es diu que les oliveres n'obtindran aquells nutrients que necessitin en el moment que ho necessitin. La forma que es dona a l'arbre amb l'esporga, de copa, és comuna a tota la comarca, ja que afavoreix la forma de collita adequada per l'olivera arbequina. Però els agricultors convencionals afegeixen un motiu més a l'explicar-la, que afavoreix la producció d'olives.

De la mateixa manera, l'elecció majoritària entre els pagesos convencionals és la de llaurar, per què la resta d'espècies que conviuen al camp amb l'olivera s'entenen com la seva competència per l'aigua i pels nutrients del sòl. I això pesa més, es considera més eficaç, que no pas mantenir la biodiversitat i la riquesa que aquesta pugui aportar a la terra a llarg termini.

Ara bé, una de les explicacions més interessants per explicar aquesta pràctica, potser no la més rellevant però si de les més recurrents, és la de pulcritud. Cert és que el motiu tècnic que s'al·lega per aquesta pràctica és el d'afavorir l'accessibilitat de les oliveres als nutrients i l'aigua, però en les converses amb

els informants, feien sovint referència al valor que tenia mantenir el camp net, i la dedicació i el temps que això requereix.

L'ús de “netedat” en aquest context té més a veure amb l'ordre que amb la contaminació, sent agosarats amb la classificació de l'entorn, és a dir amb la noció de que correspon que hi sigui i que no. No té a veure amb la brutícia quotidiana, ja que és tan o més comú veure escombraries escampades, com lones, eines velles o runa, en els camps convencionals com en els ecològics. Com dic la netedat que consideren pròpia del pagès és la de ser ordenat; el camp és el lloc de la olivera i del treball del pagès sobre ella i tot el que no ho sigui està fora de lloc, no és una herba pròpia de l'ecosistema sinó una mala herba. El camp és vist com a responsabilitat del pagès, és qui n'ha de tenir cura, però aquesta cura passa per considerar-lo un espai de treball més que no pas un espai natural.

Les pràctiques agrícoles varien entre una categoria i l'altra, marcades pels criteris ecològics bàsics, però a partir d'aquí el camp d'elecció és ampli. L'esquema anterior marca les línies generals d'aquestes eleccions pràctiques, però com he dit, la possibilitat de marcar la diferència entre unes i altres té a veure sobretot amb el discurs que hi ha darrere. Però fins i tot en aquest punt hi apareix l'ambigüitat; hi ha certa contradicció entre algunes de les pràctiques que fan els informants i el discurs amb que la sostenen. A més, és clar, poques vegades es dóna una sola raó per fer una pràctica i no una altra, sinó que els motius són múltiples.

El cas dels calendaris agrícoles és una mostra paradigmàtica de la complexa relació entre els discursos i les pràctiques dels mateixos actors. És un aspecte que ambdós tipus d'agricultors comparteixen, es basen en el mateix calendari de pràctiques agrícoles, marcat pels processos biològics de l'olivera. El que em va resultar interessant durant el treball de camp és que, en les converses amb agricultors convencionals destacaven la “naturalitat” del calendari pagès, és a dir el fet que és basat en un coneixement, antic i heretat, dels processos i cicles naturals. Els cicles lunars són un element que apareix sovint com a criteri, és el que marca el dia concret per començar a podar o per collir les olives de taula (és a dir olives que es cullen menys madures i per posar en

una conserva de sal i herbes). Aquest és l'element que més apareix en el discurs, encara que també es remetin a arguments relacionats amb les característiques biològiques de l'arbre.

Sembla doncs, que en el discurs les pràctiques pageses es supediten als processos naturals i per aquest mateix motiu, estan sotmesos a variacions. Ara bé, en les pràctiques, el calendari sembla tornar-se rígid, d'alguna manera perd el vincle amb els processos naturals i esdevé un conjunt de regles institucionalitzat. S'observa especialment en els pagesos nous (aquí em refereixo a persones que han iniciat la pràctica agrícola a mitjans de la seva vida professional o laboral, que no l'han viscut des de la família) com, una vegada l'agricultor es fa seu el calendari que li han transmès, és a dir pren confiança en la seva eficàcia, aquestes pràctiques reglades passen per sobre els fenòmens i símptomes naturals, encara que aquests se li transmetin també com a raons discursives.

No vol dir que el calendari, en la seva aplicació pràctica, sigui completament rígid, de fet s'hi introdueixen petites variacions cada any, però tenen més a veure amb les necessitats del pagès (disponibilitat, capacitat econòmica, . . .) que no pas amb característiques específiques de l'estació o amb l'adequació al procés natural que es destaca com a motiu. Durant el treball de camp, tenia pensat acompanyar un dels informants a collir les esmentades olives de taula. Vaig parlar-ho amb ell i em va dir que ho havia consultat amb un amic pagès, per assegurar-se'n i que el moment adequat era fer-ho a finals d'octubre, en una setmana que hi hagués lluna vella. Però quan va arribar el moment de trobar-nos, ell ja les havia collit i la seva muller ja les tenia en pots. Em va dir que era veritat, que no les havia collit en lluna vella, que s'havia avançat al que tocava, però que no era massa important i fet i fet, com abans estigués feta la feina, millor.

Una cosa similar passa amb el tractament contra les plagues. El tipus i la quantitat de producte químic emprat com a prevenció podrien variar en funció de les condicions climatològiques anuals, que fan més probable o menys l'impacte de la plaga. De la mateixa manera, es podria focalitzar el tractament per eradicar-la a partir de com aquesta afecta els arbres. Això

requeriria una observació constant i força exhaustiva dels arbres, a la que de fet es veuen obligats els agricultors ecològics.

Els agricultors convencionals als que he pogut observar fan cada any el mateix tractament en les mateixes dates, encara que en aquell any concret el clima d'hivern s'hagi allargat o no o independentment que les condicions ambientals facin pensar que la plaga no es produirà. No es tracta de defugir la feina, sinó més aviat que hi ha poca confiança en l'autoregulació de la natura; no vol dir que neguin que existeixi, però en tant que el que més es valora és assegurar una bona collita, és a dir en quantitat, es considera més fiable mantenir-se en el calendari pagès, com a conjunt de regles en que fàcticament es confia que s'ha fet sempre. Per tant, el calendari actual divergeix del calendari que descriuen en el discurs.

Per tant doncs, malgrat es pugui fer una esquematització de quines són les pràctiques agrícoles pròpies de cada grup, també és cert que no és un esquema exhaustiu ni rígid. Com deia, considero que això és degut a que la diferència més rellevant rau en la manera d'explicar les pràctiques i no tant en les seves característiques en si. No vull dir amb això que consideri les pràctiques com a quelcom independent del discurs o els valors, sinó precisament el contrari; cap pràctica s'entén ni s'explica sense remetre's o basar-se en un discurs, en una determinada manera de veure i valorar el món i tot discurs es desenvolupa en unes pràctiques. Del que es tracta és que, a partir de l'observació analítica de les pràctiques i les converses amb els propis actors, es denoten uns valors i una visió de les pràctiques agrícoles que va més enllà de la simple elecció tècnica per un tipus d'agricultura o una altra.

Què és ser pagès?

Tots aquests valors i discursos que denoten les pràctiques agrícoles poden ser interpretats sota la qüestió *què és ser pagès?* Tal noció no s'inclouïa pas en cap de les preguntes inicials del treball de camp, no era la meua intenció

aprofundir en ella ni plantejar-la com a línia de recerca. Però precisament per la seva presència inesperada ha esdevingut una qüestió interessant en l'anàlisi. Conceptualment és un terme ambigu i versàtil, que ha aparegut sovint en les converses amb els informants, com un concepte evocador, usat de manera constant però rarament definit explícitament. Es referien a la figura del pagès, a les pràctiques i valors que hi associen, com un mitjà d'explicar i de donar raó de les seves pròpies pràctiques i discursos.

El de ser pagès és d'aquests tipus de conceptes del que tothom entén el referent, però que alhora cadascú hi associa una significació concreta diferent. En aquest cas, els informants lligaven la noció de pagesia amb la de tradició. És clar, que des de l'anàlisi etnogràfic, entenc la tradició com un passat evocat i construït des d'un present concret, a més a més, la definició del qual anirà lligada a la definició que es doni de modernitat. Tots els informants semblaven tenir el mateix referent històric de la tradició pagesa, una suposada època, de fronteres desdibuixades, on la feina del pagès no estava industrialitzada i la feina del camp tenia un rol social important en la comunitat que ara es considera perdut. Però a partir d'aquí s'acaben les coincidències, en tant que malgrat tant els pagesos ecològics com els convencionals reclamen tenir una relació preferent amb tal tradició pagesa, la manera en com la defineixen i per tant, es defineixen a si mateixos respecte a ella és ben diferent.

Si s'hagués de definir amb una sola paraula la relació que reivindiquen els agricultors convencionals amb la tradició pagesa seria la de continuïtat. Destaquen sovint que si es dediquen a treballar el camp és perquè és quelcom heretat, ja sigui en forma de propietat de la terra com d'un ofici familiar amb el que han col·laborat des de petits. Però com mostren els perfils diversos dels meus informants aquesta "herència" no sempre es dona; l'Hermin per exemple, no prové d'una família pagesa (l'herència la rebria en tot cas de la muller) malgrat s'inclou en el discurs agrícola tradicional i el Salvi, malgrat treballa terres familiars, ha preferit iniciar pràctiques ecològiques enlloc de mantenir aquelles en les que l'havien iniciat des de petit.

Per tant, la continuïtat té més a veure amb la definició de les pràctiques

convencionals com a allò que “s'ha fet sempre”, en paraules dels propis informants convencionals, enfront de noves modes foranes, com la pràctica ecològica. Reconeixen que hi ha hagut canvis, innovacions tècniques, però que l'objectiu del pagès d'ara és el mateix que el del pagès tradicional, anar per feina i emprar tècniques que facilitin unes pràctiques ja de per si molt dures i sacrificades. La figura del pagès, els seus valors, es diu que no han canviat i si ho han fet una mica, no és una qüestió interna, sinó degut als canvis socials que han afectat la ruralia i que han relegat la professió de pagès, obligant-lo a adaptar-se.

Però per als agricultors ecològics, l'agricultura convencional és en realitat un trencament amb la tradició pagesa. Consideren que els canvis tecnològics, que han desembocat en la industrialització de les pràctiques agrícoles, van acompanyats de canvis en els valors anteriors. Per aquest motiu expliquen les seves pràctiques agrícoles com un retorn al discurs tradicional, alhora que entenen les pràctiques convencionals, com les pròpies de la modernitat, que han portat a la degradació social i ambiental, davant les quals es fa necessari aquest tornar enrere. Hi ha una forta idealització d'aquest passat agrícola, que es tradueix, com per exemple en el cas de l'Olivera, en pràctiques de recuperació del territori i la reivindicació de l'espai rural com a lloc de crítica i transformació social.

L'ideal tradicional està marcat pels criteris presents d'ecologia, ja que malgrat les tècniques ecològiques defugin la industrialització, no es pot dir que el coneixement en que es basen sigui el mateix en que es basaven els pagesos que ells defineixen com a tradicionals. Els agricultors ecològics dels que he tingut coneixença en el meu breu treball de camp posseïen el que es podria anomenar un coneixement expert sobre l'entorn agrícola. Tenen coneixement profund sobre les característiques biològiques i fito-químiques de les diferents varietats d'oliveres i com determinades pràctiques afectaran aquestes característiques en l'arbre i de retruc en l'oli. És en aquest termes experts, referint-se a component i propietats químiques de l'oli i l'olivera que expliquen les seves pràctiques.

A més a més, tal saber és expert també en el mode d'obtenir-lo. Tant siguin

“de pagès de tota la vida” com nouvinguts a l'ofici, els productors ecològics obtenen el coneixement de manera més acadèmica; a L'Olivera hi treballen enolègs i tècnics agrònoms especialitzats en pràctiques ecològiques i el Salvi, amb un grau superior en formació professional agropecuària, assisteix sovint a cursos sobre agricultura ecològica i en concret, sobre l'olivera, oferts per la Generalitat de Catalunya. No és només una qüestió de tenir les fonts de sabers d'altres tipus més limitada, al dedicar-se a pràctiques minoritàries, sinó que mostren un interès autodidacta també per la vessant científica.

En canvi, encara que sigui novell en la pràctica agrícola, a aquell qui es vol adherir a les pràctiques convencionals li serà més fàcil recórrer a vincles familiars i veïnals, consultar directament a algú que s'hagi guanyat la confiança en la comunitat com a bon pagès. Diuen els informants convencionals que tot el saber que tenen l'han obtingut a través d'aquest tipus de relacions, que no han hagut de sortir del marc tradicional on volen emmarcar-se per tal de conèixer tot el que necessiten per desenvolupar les pràctiques adequades. Ara bé, les pràctiques i eines que fan servir són diferents d'aquells que feia servir la generació anterior, d'on diuen obtenir tot el seu saber. Caldria aprofundir en el treball de camp per tal de poder contrastar el seu discurs amb les vies fàtiques amb que obtenen el coneixement.

Ara bé, els termes en que expliciten els coneixements agrícoles denoten molt del que és el que entenen que és l'objectiu de tals pràctiques. En el cas dels productors convencionals he pogut observar que l'interès principal és la quantitat d'oli produït, acompanyat de la facilitació de la feina vinculada al conreu. Es tracta d'acabar el més de pressa possible i alhora d'obtenir tan oli com es pugui, amb l'únic criteri constructiu d'obtenir un bon oli, ni excel·lent ni especial. Se senten igualment orgullosos del seu oli, és el que consumeixen quotidianament i el prefereixen en front de tots els altres, però porten les olives a moldre a molins cooperatius⁵, de manera que es barregen les olives de tot el soci.

En aquest tipus de cooperatives es fa l'oli de manera quasi industrial, en un

⁵ El que he estudiat durant el treball de camp és el *Celler cooperatiu de l'Espluga de Francolí*, del que formen part Hermín i Ramon Joan.

procés encadenat on es fa difícil, per les pròpies reticències dels socis, trencar aquesta cadena per incloure variacions en el procés i crear o experimentar amb tractaments diferents de l'oli final.

Els productors ecològics en canvi, posen l'èmfasi principal en la qualitat del producte, malgrat les pràctiques per aconseguir-lo impliquin obtenir-ne menys quantitat. Fan processos més manuals i es guien per criteris que permetin crear un producte distint i amb valor afegit. Busquen molins on puguin obtenir l'oli exclusivament de les seves olives i controlar ells mateixos el procés. Experimenten per exemple amb las temperatures de mòlta de l'oliva i fent diferents tipus d'oli, com oli sense filtrar. Com més baixa és la temperatura en que es molen les olives, més se'n conserven les propietats, encara que no se n'extreu tant d'oli.

Parlant amb Ramon Joan, que havia estat president del *Celler cooperatiu de l'Espluga de Francolí*, m'explicava que considerava que tots aquests tipus d'experimentacions amb l'oli i el que li aporten no compensen el fet de produir-ne menys i menys ràpid. El mateix es transmet amb la cura del producte un cop fet l'oli; el pagesos ecològics s'encarreguen ells mateixos de l'embotellament i tenen cura de fer-ho amb envasos de llauna o de vidre fosc per tal que la llum no afecti l'oli. Als molins convencionals l'oli s'embotella igual per a tots els pagesos que hi han dut olives, igual que el que s'hi ven directament, i es fa amb envasos més barats per tal de no encarir-lo .

Per als pagesos ecològics, el procés d'obtenció del producte final no només inclou el conreu de les oliveres, sinó també el procés de conversió de les olives en oli. Per això també són ells qui controlen i marquen les pràctiques en aquesta part final del procés, fins i tot en l'etiquetatge. I en contraposició, els pagesos convencionals es distancien d'aquest procés, es podria dir que no el consideren part de les pràctiques pageses.

Una altra pràctica, que no és agrícola però podria ser considerada com a pròpia del pagès, és la venda de l'oli. El mètode de venda o el mercat on es dona sortida al producte no es pot vincular necessàriament a les pràctiques agrícoles que es fan servir. En l'estudi de cas present dos dels informants, un de convencional i l'altre ecològic, venien l'oli directament al consumidor,

sense passar pels canals de l'economia formal, i els altres dos venien dins del mercat regulat. L'elecció per una forma de venda té a veure sobretot amb el volum de la collita i la capacitat econòmica del pagès per entrar dins del mercat, que implica tenir un lloc de venda o mitjans de transport en cas que sigui a domicili.

Però he pogut observar que, el que marca la diferència, és la relació amb els consumidors. Els productors convencionals, encara que facin venda directa a persones conegudes en diferent grau, no li demanen (ni ofereixen) al consumidor un interès especial pel producte ni sobre com s'ha fet. Mentre que els pagesos ecològics es caracteritzen per buscar consumidors que valorin el valor afegit d'aquesta manera de fer i les pràctiques específiques sobre el producte, afavoreixen la coneixença directa amb el consumidor, fins al punt de fer-lo particip de certes parts del procés, de manera que no només venen oli, sinó una manera de fer-lo i entendre'l.

Aquesta és la interpretació que puc fer-ne amb les dades actuals, però una recerca més profunda en aquest aspecte podria confirmar el que aquestes mateixes dades apunten; és difícil dir si la relació amb els consumidors, com en el cas del mètode de venda, té unes característiques específiques segons la tipologia agrícola. Defenso la força explicativa de la interpretació anterior, però cal reconèixer que és un àmbit molt complex, els elements del qual són diferents en cadascun dels informants i que per tant, caldrien més informants per tal de poder fer un anàlisi menys ambigu.

Totes les pràctiques dels agricultors, més enllà d'aquelles estrictament agrícoles i incloent tot el procés i àmbits d'obtenció de l'oli a partir del conreu de les oliveres, contribueixen a redefinir la noció de pagès. Un concepte versàtil que cristal·litza en el discurs, en associar-se a tal figura valors i una manera d'entendre i posar els límits del món en que el pagès té influència.

Conclusions

Malgrat sigui inevitable fer una comparació, entre ambdues categories no hi ha “enfrontament”, les diferències en el discurs i les pràctiques agrícoles no provoquen desavinences en d'altres àmbits. Els actors, d'una tipologia agrícola i altra, sovint conviuen quotidianament i la seva relació es veu poc afectada per la manera en que conreen les oliveres. Ara bé, més que no pas interacció, el que hi ha entre ells és interpel·lació, com es pot observar en el fet que tots els informant tenen un discurs pensat sobre la pràctica agrícola “oposada”.

Els agricultors convencionals reconeixen, interpel·lats pels nous productors ecològics, l'impacta ambiental i per la salut d'algunes de les seves pràctiques, però mantenen que la seva és l'única pràctica factible i plausible. És a dir que, a la llarga, les pràctiques convencionals són les que són rentables, les que donen millor, per tant més, resultats, l'única de la que el pagès pot viure. Per això es pot dir que *“l'ecològic no és un bon pagès, treballa poc la terra i els arbres no li faran fruit”* (Hermin) i que, en front de la manera de fer convencional, l'agricultura ecològica *“és d'enganyabobos, no fan res diferent del que s'ha fet sempre. Potser pots vendre a més bon preu, però l'oli tradicional és igual de bo”* (Ramon Joan). Desconfien que les pràctiques ecològiques siguin efectives i si se'ls mostren resultats, els atribueixen a que s'han aconseguit amb pràctiques convencionals “emascarades”.

I davant tal interpel·lació, el pagès ecològic exposa el seu coneixement expert, donant arguments sobre el funcionament dels ecosistemes i l'eficiència de les seves tècniques, mostrant-ne els resultats. Però *“els hi parles i els hi expliques amb arguments que si que es pot fer, que dóna bon resultat. I en el moment et diuen que si, però per darrere segueixen fent el mateix”* (Salvi). Malgrat la reticència dels convencionals, els agricultors ecològics confien que el seu model és el que s'acabarà imposant, ja que és el que la societat demana i el que el medi ambient necessita. L'ecològica és considerada la millor pràctica en termes de realització personal del pagès, la que obté un millor

producte i es basa en una relació de respecte amb l'entorn.

Si aquest fos un treball etnogràfic acabat i exhaustiu, el resum analític passaria per indicar com, des de la descripció de les pràctiques, es denoten els valors que les acompanyen i que marquen la diferència entre el ser pagès convencional i el ser pagès ecològic, una definició que actualment es transforma i es crea a partir de la mútua interpel·lació.

Les pràctiques descrites com a ecològiques denoten l'interès dels actors per l'experimentació, per una recerca constant, en tant que es reconeix que quina tècnica sigui millor o més eficaç pot canviar amb l'augment del coneixement, no és necessàriament l'actual. Fent una contraposició, el discurs que es denota de les pràctiques convencionals té a veure amb la defensa de l'estaticisme, en el sentit que el més eficaç és el que es fa perquè és precisament el que sempre s'ha fet. No vol dir que neguin els canvis que s'han produït en les pràctiques des de l'inici d'aquest “sempre” al que fan referència, sinó que consideren que si el que fan ara no és feia abans era senzillament perquè no es podia, però que els valors i interessos eren els mateixos.

El pagès convencional definiria la feina del camp com a dura i sacrificada, a la que es dedica orgullosament, però quasi per obligació, en el sentit que no pot distanciar-se'n ja que “*la terra només dóna fruit si la treballa un mateix*” (Hermin). I alhora li dóna un coneixement de l'esforç i de la terra al que cap altra professió pot accedir, però pel qual no rep el suficient reconeixement social. Això s'interpreta de les expressions i les actituds quan parlen de la seva vida vinculada al camp.

De les actituds i discursos dels agricultors ecològics destaca el valor que es dóna al rol social del pagès. S'entén la redefinició (o retorn a la tradició en els seus termes) de la pagesia, en termes del discurs ecològic, com l'àmbit a partir del qual es podran produir canvis a escala global, o si més no que afectin més enllà de l'entorn rural. Ser pagès ecològic implica una determinada relació amb l'entorn, com a paisatge identitari del que tenir cura, una comprensió de l'alimentació vinculada a la salut i a valors morals. Fins i tot es podria dir que, l'espai rural ecològic, amb el pagès com a

protagonista, és un dels llocs de resistència i canvi del sistema de polític i econòmic imperant.

Però aquestes conclusions s'han de posar entre parèntesis, ja que podrien ser unes altres si el treball de camp, limitat en el temps i en l'espai, s'aprofundís i s'estengués. Els quatre informants en la base de la meua recerca no cobreixen la diversitat de perfils que inclouen les pràctiques convencionals i ecològiques en l'entorn d'estudi. Caldria a més, comptar amb més informants per tal de poder confirmar les característiques dels que ja tinc com a models de generalització.

Les vies d'investigació que aquest treball vol deixar obertes passen per un marc d'investigació més ampli i també més aprofundit, observar i incloure pràctiques que en el present anàlisi s'han tractat més superficialment, com l'obtenció del coneixement o les vies de venda i consum. Per tant, el que si que s'ha fet amb una càrrega teòrica forta en el marc aquest article, és indicar els àmbits de recerca i anàlisi, allò que és rellevant a l'hora d'entendre i explicar la definició de la pagesia convencional i la pagesia ecològica aplicada al conreu de l'olivera.

Bibliografia

CARTANYÀ. *Agricultura tradicional a la Conca de Barberà*. Montblanc: 2009, Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà.

KROLL/POUCH. “Régulation versus dérégulation des marchés agricoles: la construction social d'un clivage économique”. Dins de *L'homme et la société*, n°183 – 184, janvier – juin 2012, pp. 181 – 206.

SAMAK. “Des agriculteurs contre le marché? Itinéraire d'un mode alternatif de commercialisation des fruits et légumes”. Dins de *L'homme et la société*, n°183 – 184, janvier – juin 2012, pp. 207 – 224.

SEVILLA-GUZMÁN/WOODGATE. “Desarrollo rural sostenible: de la agricultura industrial a la agroecología”. Dins de REDCLIFT/WOODGATE (COORD.) *Sociología del medio ambiente. Una perspectiva internacional*. Madrid: 2002, McGraw-Hill.

TERRADES. *Antropología del campesino catalán*. Barcelona: 1973, Redondo DL.